

ZAHORÁN CSABA

Trianon és ami utána következett

Lucian Leuştean: *România, Ungaria și Tratatul de la Trianon 1918–1920*. Iași: Polirom, 2002.

Lucian Leuştean: *România și Ungaria în cadrul „Noii Europe” (1920–1923)*. Iași: Polirom, 2003.

Lucian Leuştean Iași-i történész nem könnyű, de örököldnek mondható témába fogott első terjedelmesebb tudományos munkájában. Bár már lassan száz év telt el az első világháborút követő nagyszabású változások óta, mégis közhelynek számít, hogy Trianon kérdése nem tekinthető lezártnak. Azon kívül, hogy az egész komplex kérdéskör – illetve annak újra- és újraértelmezései – még mindig tartogat anyagot a történészek számára, időnként nagyobb publicitást is kap¹. Trianon témája így bővelkedik a magyar, román, vagy világnyelveken írt szakirodalomban, de mivel magyar-román vonatkozásban az érintett felek látásmódja meglehetősen különbözik egymástól (ami a magyarok más szomszédjaira is érvényes), talán nem feleslegesek az újabb munkák sem – feltéve, hogy tudnak újat mondani, vagy elő tudnak állni valami újszerű megközelítéssel. Erre azért

¹ Igazat kell adnunk a szerzőnek, aki Trianon magyar feldolgozása kapcsán megállapítja, hogy Magyarország ma is „Trianon korszakában” él. (*România, Ungaria și Tratatul de la Trianon 1918–1920*, i.m. 43) Hogy ez mennyire így van, azt Koltay Gábor – egyébként Magyarországon is vitát kavart – Trianon-filmjének romániai bemutatása körül a tavalyi év elején keletkezett botrány is igazolta. A filmet ugyanis engedély nélkül vetítették le, ami kiváltotta a román hatóságok hisztérikus közbelépését. Végül egy román magán televíziócsatorna is bemutatta a filmet, összekötve az alkotók és néhány román történész vitájával. A film kapcsán egyébként Lucian Leuştean is megszólalt, az eredetileg a Curentul román napilapban megjelent írásának magyar fordítását lásd a Múltunk 2005/2. számában.

is szükség van, mivel a szakmából a köztudatba átszűrődő „tanulságok” hatással vannak a két nemzet és ország kölcsönös viszonyára is. Lucian Leuştean esetében ez most annál is inkább érvényes, mert tavaly óta a román külügyminisztérium államtitkáráként dolgozik.

Leuştean a *Románia, Magyarország és a Trianoni békeszerződés 1918–1920* bevezetésében röviden ismerteti vizsgálódása céljait – azaz Trianon és a magyar-román kapcsolatok kérdésének bemutatását az első világháborút követő néhány évben, főképp diplomáciatörténeti szempontból. Eközben szól a kérdés nehézségeiről is, elsősorban a történész kényes helyzetéről, ahogy a történetek bemutatása közben könnyen szembetalálhatja magát a két fél vádaskodásával: objektivitásra törekedve az egyik oldal árulónak vagy gyengének bélyegezheti, míg a másik számára még ez is kevés lehet.

Az első fejezet Erdély román birtokbavételét taglalja, amihez az Osztrák-Magyar Monarchia – és a történelmi Magyar Királyság – szétesése, valamint az első világháború befejezése nyújtja a hátteret. Kitér Románia visszalépésére a háborúba az utolsó pillanatban, majd a magyarországi románok mozgolódására, és az őszirózsás forradalom után hatalomra került új magyar politikai vezetésnek a helyzet kezelésére irányuló törekvéseire (de valahogy kimarad a kolozsvári magyar gyűlés, amely a gyulafehérvári román gyűléssel szemben az erdélyi magyarok önrendelkezési jogát volt hivatott demonstrálni). Arról viszont említést tesz, hogy a román bevonulást övező kusza helyzetben az antant képviselőinek egy csoportja elismerte a magyar panaszok „legalább egy részének” a jogosságát, míg a többi tiszt a románokat pártján volt (34.). Érdekes a szerzőnek a könyv zárófejezetében szereplő megállapítása, ahogy röviden a Károlyi-kormány politikáját értékeli: „(Károlyi) a demokratikus és a wilsoni elvekkel kísérletezett egy olyan országban, amely azelőtt még nem ismert ehhez hasonlót. «Hosszútávú» perspektívája «rövid távon» súlyos kudarccal zárult személyére és országára nézve egyaránt.” (183.)

A következő fejezetben Románia, Magyarország és a párizsi békekonferencia szövevényes kapcsolata kerül bemutatásra az 1919-es év első hónapjaiban. Leuştean rámutat, hogy a békekonferencia közel sem rendelkezett egységes állásponttal az újonnan kialakítandó európai berendezkedésről – kiemeli a Wilson elnök megfogalmazta önrendelkezési elv homályosságát és körülményes alkalmazhatóságát a térségben. Ezt pedig megtoldja azzal a ténnyel, hogy „a békemű alkotóinak lehetősége az események ellenőrzésére a Párizstól való távolság növekedésével arányosan csökkent” (51.), ami lépéselőnyt biztosított a román félnek. Az 1919-es

év első felében uralkodó állapotok bemutatásával párhuzamosan röviden ismerteti a román igényeket, valamint az ezekkel kapcsolatos egyes szövetséges elképzeléseket, miközben nem mulasztja el azok értékelését sem – román nézőpontból.

A harmadik fejezet a Tanácsköztársaság időszakával foglalkozik. A szerző elismeri a magyarországi kommunista vezetés külpolitikai rugalmasságát, de elkerülhetetlennek tartja a háborús konfliktus folytatódását. Az ugyanis szerinte egyenesen következett a magyar nacionalizmus céljainak változatlanságából. Leuştean – talán egy kissé túlságosan is sommásan – leszögezi, hogy a magyar külpolitika alapvető célja Kun Béla vezetése alatt sem változott meg, és az továbbra is a „történelmi Magyarország területi integritásának megőrzése” volt (109.). Ugyanakkor viszont cáfolja azokat az állításokat, amelyek szerint a Tanácsköztársaság – legalábbis rövid távon – támadóan lépett fel szomszédjai ellen, rámutatva arra, hogy ezt épp a csehszlovák és a román kormány, illetve az azokat támogató francia tisztek hozták fel ürügyül akcióik megindolásához. Végül kiderül, hogy a szerző sem osztja azt az egyébként Magyarországon is eléggé elterjedt vélekedést, amely szerint a szövetséges hatalmak Trianonban részben a Tanácsköztársaság bolsevizmusáért „büntették volna” a magyarokat, lévén, hogy Magyarország határainak túlnyomó részét már korábban rögzítették. Igaz, teszi hozzá, a román politikusok szemszögéből a budapesti kommunista fordulat „valóságos égi manna volt”, mivel tökéletes indokul szolgált a „főellenség” elleni katonai fellépéshez (110.).

Az utolsó előtti fejezetben a szerző Budapest román megszállását eleveníti fel, valamint szól a román intervenció ellentmondásos nemzetközi megítéléséről is. A francia és angol támogatás mellett bemutatja az amerikai részről érkező, gazdasági és hatalmi érdekekből fakadó bírálatokat is. Nem hallgatja el a román megszálló csapatok viselkedésére vonatkozó kritikákat sem, akár magyar, akár az antant helyi megbízottainak részéről hangoztak el, de ezek jó részét túlzottnak tartja. Összeveti a román megszállás román és magyar megítélését, illetve a kérdés feldolgozását. Többek közt eddig még nem publikált – a rekvirálásokra vonatkozó – román dokumentumok alapján Leuştean megkérdőjelezi a román történetírásban elterjedt „nyájas megszállás” mítoszát (142.), végül pedig arra a megállapításra jut, hogy mindenképpen – még hozzá elfogulatlanul – át kellene írni a román megszállásnak a román-magyar „historiográfiai harcban” kialakult ábrázolását.

Az utolsó fejezet a trianoni békeszerződés aláírásáig tartó időszakot taglalja. Bemutatja a magyar külpolitika kétségbeesett tapogatózásait, a békefeltételekre adott magyar választ, röviden magát a békeszerződést és a Millerand-féle kísérőlevelet. A szerző részletesen kitér a román békeküldöttség tevékenységére is, nem hallgatva a Brătianu román miniszterelnök határozottságát övező, általánosnak mondható ellenszenvről sem. Leuştean is aláhúzza a román politikus realista machiavellizmusát, aki a „régii diplomácia” tipikus képviselőjeként a különféle fennkölt elveket csupán hasznosságuk szerint tartotta be. Mindazonáltal megállapítja, hogy Brătianu manőverei és a határozott román katonai akciók nélkül valószínűleg jóval szerényebbek lettek volna Románia nyereségei (181).

A kötetet egy néhány dokumentumot tartalmazó melléklet, gazdag bibliográfia, valamint pár román politikust és Bukarestet ábrázoló fénykép egészíti ki. A nem túlságosan jó minőségű fényképek helyett azonban talán hasznosabb lett volna egy-két – legalább vázlatos – térkép, illetve Erdély etnikai viszonyait bemutató adatsor.

A *Románia és Magyarország az Új Európa keretében (1920–1923)* című könyvben a szerző ott folytatja, ahol az előző rész véget ért. Először az 1920–1921 közötti kelet-közép-európai helyzetet tekinti át, és ismerteti a meghatározó nemzetközi összefüggéseket – a diplomáciai játszmák közepette lassan formálódó „Új Európát”, és a „széttöredezett” térség viszonyainak letisztulását. Sorra veszi a gazdasági, katonai vagy politikai szövetségek, illetve föderációk terveit, amelyek szinte azonnal megjelentek az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával. A térség egyfajta újraegyesítésére irányuló kísérletek azonban sorra meghiúsultak, főképp a nemzetállami aspirációk és érdekellentétek miatt. A vizsgált időszakban az egyes alternatívák közül – a gazdasági jellegű Dunai konföderáció, a szovjetellenes lengyel-magyar-román szövetség, Take Ionescu román külügyminiszter öttagú (román-csehszlovák-jugoszláv-lengyel-görög) szövetségének koncepciója – végül csak két szerényebb terv, a lengyel-román védelmi szövetség és az Edvard Beneš csehszlovák külügyminiszter által szorgalmazott, és főként Magyarország sakkban tartására szolgáló Kisantant valósult meg. A szerző kitér a magyar szemszögből különösen érdekes, a két világháború közötti korszakban szinte végig „kísértő” magyar-román szövetség (esetleg unió) elképzelésére is, amelyre a román történetírás jobbra „ellenséges diverzióként” tekint. (69.) (Vö. Romsics: *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*. Osiris: Budapest, 2005.)

A következő fejezet a kisebbségi kérdést elemzi. A magyar olvasó számára talán ez a könyv legérdekesebb része, hiszen román szemmel, az épülő román nemzetállam prizmáján keresztül mutatja be a témát. Az 1918 utáni magyar-román viszonyt Leuştean a kölcsönös vádaskodások „ördögi köreként” (92–93.) írja le, a két nemzet közötti rossz viszony elmérgesedését pedig a magyar és a román nemzetállami törekvések ütközésében látja. Románia Erdély-politikájával kapcsolatban megállapítja, hogy a „magyarok, bár belátták, hogy többé nem tartoznak a magyar államhoz, még nem «veszítették el» teljesen Erdélyt” (95.). A magyar kisebbség ugyanis nem is annyira számarányából kifolyólag jelentett veszélyt Nagy-Románia konszolidálódására, hanem inkább társadalmi szempontból, mivel a magyarok alkották az erdélyi társadalom gazdasági és kulturális elitjének nagyobb részét. A városok „elrománosítása” alatt azonban Leuştean nem a városi lakosság beolvasztását érti, hanem a román elitek megteremtését, amelyek átvehetnék az addig uralkodó magyarok helyét. C. A. Macartney brit történészre hivatkozva leszögezi, hogy a „román gondolkodástól idegen volt az asszimiláció közép-európai (német) eredetű eszméje” (96.), amit azzal a ténnyel támaszt alá, hogy több mint hetven évnek kellett eltelnie az erdélyi városok „nacionalizálásához”, azaz hogy az erdélyi románok aránya a városi lakosságon belül elérje a tartomány népességén belüli arányukat (azaz körülbelül 75%-ot). Az „asszimilációra egy pillanatra sem gondol” románok csupán arra tettek kísérletet, hogy a magyar kisebbségről leválasszák az utóbbi évtizedekben elmagyarosodott-elmagyarosított svábokat, zsidókat, szászokot, románokat és görög-keleti, illetve görög-katolikus vallásúakat (tehát feltehetően román eredetű embereket). (96.) Ezt követően a szerző egymás után ismerteti a fő súrlódási felületeket: az oktatást, a földkérdést – a két legfontosabb, ugyanis gyakorlatilag minden erdélyi családot érintő „harc-teret” –, valamint a közigazgatást, az igazságszolgáltatást, a politikai szervezkedést és a sajtót. Ezután néhány oldalon kissé felszínesen vázolja az első világháború utáni magyarországi kisebbségpolitikát is, végül pedig bemutatja a nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer kialakulását.

A harmadik fejezet a román-magyar kapcsolatokat taglalja 1921 és 1923 között. A Trianon utáni viszonyt egyfajta magyar-román „hidegháborúként” jellemzi, és felvázolja annak gazdasági, nemzetközi-politikai és diplomáciai összefüggéseit is. Kitér a magyar revizionizmusra és a román reakciókra, majd az egész kérdéskört három esettanulmánnyal illusztrálja (a bécsi baloldali magyar emigráció jellemzése, egy 1923-as

határincidens bemutatása, valamint Camil Manuilă magyarországi fogva tartásának ügye).

A két könyvben számos biztató tendencia figyelhető meg, amelyek nemcsak az egyes részkérdések historiográfiai összefoglalásainak fényében, de külön-külön is jól látszanak. A szerző megkísérel eltérni a román történetírásban mindmáig erősen jelen lévő hagyományos, „nemzeti” megközelítéstől, amely Erdély és Románia egyesülését egyfajta történelmi törvényszerűségként taglalja, és egyoldalúan, kizárólag a román szempont bemutatására koncentrál. Ezzel szemben Leuştean a történész szakmai felelősségére hivatkozva kritikusan áll hozzá néhány olyan, bevettnek számító értékeléshez, mint például a gyulafehérvári népgyűlés „népszavazás-jellege” vagy a Tanácsköztársaság elleni április 16-i – „román-francia koprodukcióban megrendezett” (*Románia, Magyarország és a Trianoni békeszerződés*, 82.) – támadás körülményei.

Örvendetes továbbá, hogy megpróbálja bemutatni a magyar nézőpontot – beleértve annak lélektani oldalát is. Ám annak tökéletes megértése, úgy tűnik, nem minden esetben sikerült. Bár meglehetősen sok hivatkozás történik magyar történészek munkáira is, sajnos sok fontos könyv és tanulmány csak magyar nyelven hozzáférhető, és nem jelent meg a világnyelveken is. Trianon és a magyar politikai gondolkodás témájában pedig ugyanannyira elengedhetetlen a magyar történelmi háttér alapos ismerete, mint a románé. Leuştean azonban jóformán a korszak egész magyar politikai elitjét egy kalap alá, a „nagy magyar” nacionalizmus kalapja alá veszi, ami nem igazán tekinthető árnyalt megközelítésnek. Ugyanis annak ellenére, hogy 1918 őszeig valóban minden számottevő magyarországi politikai erő a magyar állam integritásából és oszthatatlanságából indult ki, kissé egyoldalú a Károlyi-féle kormányok és a Tanácsköztársaság összemosása az azokat megelőző, illetve követő kormányzatokkal. A kép ennél sokkal összetettebb. Továbbá kissé vitatható az is, ahogy Leuştean az erdélyi magyarokban az impériumváltás kiváltotta elkeseredést és frusztrációt taglalja. Ez ugyanis – bármennyire is megfelel a valós helyzetnek – könnyen azt a látszatot keltheti, mintha a magyar panaszok túlnyomó többsége mögött csupán az uralkodó pozíció elvesztése állt volna, nem pedig valódi sérelmek (is). Az viszont mindenképpen pozitív, hogy a szerző „megszólintatja” a másik felet is – gyakran idéz a Jakabffy Elemér szerkesztette *Magyar Kisebbség* román testvérlapjából, a *Glasul Minorităţilor*-ból. A magyar olvasó számára viszont érdekes lehet a román állami és nemzeti érdekek józan kifejtése.

Magyar szemmel nézve azonban nem igazán meggyőző a szerzőnek a trianoni határookra vonatkozó okfejtése. A döntés jogosságát egyoldalúan indokolja a franciák és britek képviselte reálpolitika, valamint a leginkább az amerikaiak által képviselt „elvont” eszmék szembeállításával. A határkérdés kapcsán Leuştean azt is megjegyzi, hogy a Trianoni békeszerződés rendelkezései közül végül épp Magyarország határai bizonyultak a legtartósabbaknak, amit az „idő próbája” is megerősített. Az ugyan tény, hogy Magyarország mai határai szinte teljesen megegyeznek a Trianonban megállapítottakkal, ám a román történész itt nagyvonalúan elsiklik a második világháború előtti és alatti határváltozások felett, amely ezeket a határokat egy másik logika alapján módosította – még ha csak ideiglenesen is. Emellett az új magyar-román határ kijelölése kapcsán néhány tárgyi tévedés is becsúszott – az amerikai határjavaslat alapján Magyarországnak meghagyandó partiumi városok (Szatmárnémeti, Nagyvárad, Nagyvárad és Arad) közül Aradot román többségűnek nevezi a szerző, valamint mind a négy város környékén „jelentős” román lakosságról ír. Holott Arad is – még az 1920-as román összeírás adatai szerint is – magyar többségű volt, és az említett városok a nyelvhatáron, illetve vegyes környezetben feküdtek. Leuştean történelmi érvekkel alátámasztott állításai inkább a belső-erdélyi, a román többségű vidékekből valóban szigetszerűen kiemelkedő magyar (és szász) városok esetében állják meg a helyüket. A végül a románok javára meghozott döntést alátámasztandó megemlíti a történelmi, gazdasági és stratégiai érveket is, ám mindezt csak egyoldalúan, azaz román szemszögből, miközben pedig ugyanezek a szempontok a magyar állam szemszögéből is ugyanígy érvényesek voltak. (*Románia, Magyarország és a Trianoni békeszerződés* 56.)

Ami a magyar-román nemzeti konfliktust illeti, Leuştean megelégszik azzal a már említett állítással, hogy az a két nemzet egymást keresztező nemzetállami törekvéseiben gyökerezik, de tovább már nem megy. Nem is nagyon keresi a választ arra a kérdésre, hogy „a győztes mindent visz” elv érvényesítése helyett milyen módon lehetett volna úgy megoldani a kérdést, hogy az *mindkét* fél számára elfogadható legyen. Pedig – Jászi „idealista”, svájci mintájú javaslatán kívül – már közvetlenül az impériumváltás után számos magyar tervezet (később pedig román és külföldi javaslat is) született az erdélyi kérdés rendezésével kapcsolatban (bővebben: lásd Bárdi Nándor: A szupremácia és az önrendelkezés igénye. Javaslatok, tervek az erdélyi kérdés rendezésére [1918–1940] In: *Források és stratégiák*. Csíkszereda, 1999.) Leuştean ugyan röviden szól

az Országos Magyar Párt 1922-es programjáról, ám azt a román állami szuverenitást alapjaiban megkérdőjelező dokumentumként értékeli. Az 1923-as választási együttműködés, az ún. „csucsai paktum” kapcsán viszont megemlíti a legradikálisabb magyar követelések zárójelbe tételét.

Lucian Leuştean két könyve – a szerző minden objektivitásra való törekvése mellett – határozottan román szemszögből vizsgálja Trianon és az első világháborút követő néhány év magyar-román viszonyának a témáját. Az „Új Európát” a világháború után kialakult status quo pozíciójából szemléli, és bár a „kényes” témáknál mindkét kötetben több érdekes felvetése is van, ezeket gyakran nem folytatja. Ebben a tekintetben tehát úgy tűnik, hogy könyveiben a szerzőnek nem sikerült maradéktalanul megfelelnie a saját maga által felállított elvárásoknak, mindazonáltal a szakmailag is megalapozott újszerű értelmezések megkülönböztetik őket a hagyományosabb munkáktól. Ezért mindenképpen ígéretes lépésnek tűnnek egy valóban szakmai, a politikai kurzusoktól és az érzelmeiktől kevésbé befolyásolt magyar-román párbeszéd folytatására az eddigi párhuzamos történelmek helyett.